

Bp JULIAN WOJTKOWSKI

MOTYWY JASNOGÓRSKIEGO KULTU MARYJNEGO W XV WIEKU W ŚWIETLE „TRANSLATIO TABULAE BMV” (MS II-19)

Jasnogórski rękopis z pierwszej połowy XV wieku o dawnej sygnaturze Rkp 662, obecnej zaś MS II-19, zawiera na kartach 216v-220 tekst zatytułowany *Przeniesienie obrazu Błogosławionej Marii Dziewicy, który święty Łukasz namalował własnymi rękami*.¹ Tekst ten był po ostatniej wojnie dwukrotnie wydawany drukiem.

O. Sykstus Szafraniec OSPPE opracował tekst od strony filologicznej.² Podał najważniejszą bibliografię obrazu Jasnogórskiego, opis kodeksu zawierającego tekst, streszczenie zawartej w nim relacji. Wykazał analogię do translacji relikwii św. Pawła Tebańskiego, powstałej koło roku 1381 pod piórem bezimiennego autora narodowości węgierskiej. Jako dalsze tło legendy wskazał na bizantyńską tradycję Hodegetrii.

Transliteracja tekstu nie zawiera podziału na karty i strony rękopisu. Odczyty w kilkudziesięciu miejscach odchylają się od manuskryptu, nie zmieniając jednak istotnej treści zapisu. Wydawca nie zajmując się motywami kultu maryjnego zawartymi w translacji, słusznie jednak spostrzegł, że „Nieznany autor utworu traktuje obraz Bogarodzicy jako relikwię”³.

---

¹ Translacio tabule beate marie Virginis quam sanctus llucas depinxit propriis manibus sequitur. Ms II-19 k. 216 v.

² S. Szafraniec, OSPPE: *Opis przewiezienia obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej z Jerozolimy na Jasną Górę*. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” I, 2/1960/196—204.

³ Tamże, s. 196.

O. Sebastian Świdziński OSPPE ogłosił najpierw krótką informację o Matce Boskiej Częstochowskiej.⁴ Streszczając legendę dostrzegł również, że obraz był czczony jako cenna relikwia⁵. Prawdziwe dzieje obrazu zebrał w czterech krótkich twierdzeniach.⁶

Po raz wtóry powrócił do tego zagadnienia wydając tekst translacji obrazu Jasnogórskiego z opracowaniem od strony historycznej.⁷ W aparacie krytycznym rozwarstwił opowieść, wydzielając to, co w niej jest czysto legendarne⁸ od postaci i miejscowości historycznych⁹ oraz faktów historycznych.¹⁰ Słusznie scharakteryzował treść jako „typowy traktat średniowieczny, uważający obraz za relikwię Matki Boskiej”.¹¹ Transkrypcja tekstu natomiast nie jest lepsza od wydania sprzed szesnastu lat,¹² nie zaznacza kart i stron kodeksu. Istotnej treści zapisu jednak nie zmienia.

---

⁴ S. Świdziński, OSPPE: *Die Mutter Gottes von Jasna Góra in Czenstochau*. „Ephemerides Mariologicae” 17/1967/175—181.

⁵ Tamże, s. 179: „und die kostbare Reliquiae wurde an der neuen Stelle durch viele Wunder berühmt.”

⁶ Tamże, s. 181: 1. Das ursprüngliche Gnadenbild der Mutter Gottes von Jasna Góra konnte frühestens im 5. Jahrhundert entstanden sein; es wurde im Osten in enkaustischer Technik auf Lindenholz von einem unbekanntem Künstler gemalt. 2. Der frühere Aufbewahrungsort ist uns nicht bekannt; Herzog Ladislaus fand das Bild im Schloss von Belz und stiftete es den Pauliner-Mönchen am 31.8.1384. Seither ist auf der Jasna Góra das Gnadenbild durch Wunder berühmt geworden. 3. Es wurde am 16.4.1430 bei einem Raubüberfall vernichtet. 4. Das jetzige Bild ist eine Kopie des alten; es wurde nach 1430 auf dem Ausland in Temperatechnik gemalt.

⁷ S. Świdziński, OSPPE: *Die älteste Quelle zur legendären Geschichte des wundertätigen Bildes der Mutter Gottes von Jasna Góra in Tschenstochau und ihre kritische Beleuchtung*. „Ephemerides Mariologicae” 26/1976/413—433.

⁸ Legenda o św. Łukaszu jako malarzu. Legenda o księciu ruskim Lwie w IV wieku.

⁹ Konstantyn Wielki (+337), Kazimierz Wielki (+1370), Władysław Łokietek (+1333), Ludwik Węgierski (+1382), Jan z Toplina, Jan Radło, Jerzy Swosz, Wiktor z Mierzyc. Ruś od IX wieku, Litwa od XIII wieku, Tatarzy od XIII wieku, Częstochowa od XI wieku, Olsztyn od 1349 roku, Jasna Góra — klasztor od 1382 roku.

¹⁰ 1340—1349 zdobycie Rusi Halickiej przez Kazimierza Wielkiego. 1377 obecność księcia Władysława opolskiego przy przejściu zamku Belz z rąk księcia Jerzego na rzecz króla Ludwika Węgierskiego. 1372—1378 rządy księcia Władysława opolskiego na Rusi Halickiej. 1396 wypędzenie księcia Władysława opolskiego przez Władysława Jagiełłę i odebranie mu lenna. 31.VIII.1384 przekazanie obrazu Matki Boskiej na Jasną Górę.

¹¹ Tamże, s. 418: „typischer mittelalterlicher Traktat, der das Bild als eine Reliquiae der Mutter Gottes betrachtet.”

¹² W 7 miejscach poprawia odczyty O. S. Szafránca, w 14 miejscach samodzielnie odchyła się od tekstu zawartego w rękopisie, w 68 miejscach odchyła się od manuskryptu razem z O. S. Szafránцем, nawet w tak ryzykownych odczytach jak: k. 217 — cogitaret zamiast rogitarret, k. 217v — monerativam zamiast incurativam, k. 218v — in mirabilis zamiast immiserabilis, k. 219 — creditinam zamiast creditium, firmiter zamiast feruenter, k. 219v — oscrutabatis zamiast ostentabatur. Przy tak dużej zależności zaskakuje stwierdzenie dz. cyt. s. 422: „Der Text, den ich unten ediere, ist die erste kritische Bearbeitung der Quelle;...” oraz przypis 45 tamże: „Die Publikation des P. Sixtus kann nicht als wissenschaftlich und kritisch gewertet werden;...”

Opracowanie tekstu translacji z punktu widzenia filologii i historii pozostawia otwartą możliwość opracowania teologicznego. Historię dogmatów maryjnych interesuje mianowicie kult Matki Boskiej ukazany poprzez legendarne i historyczne dane translacji. Jakie były motywy, czyli jaki był przedmiot formalny kultu Marii w dobie powstania translacji, to jest w XV wieku? Aby odpowiedzieć na tak sformułowane pytanie trzeba najpierw przeprowadzić analizę tekstu, a potem dokonać syntezy otrzymanych wyników.

Autor wychodzi od Wniebowzięcia Marii, wyjaśnionego jednak jako wyzwolenie duszy z więzienia ciała, bez wzmianki o uwielbieniu w niebie także ciała, a nie tylko duszy. Następnie snuje apokryficzną opowieść o św. Łukaszu jako malarzu i dziejach jego obrazów. Na kanwie tej opowieści ukazuje Marię jako świętą, dziewiczą Rodzicielkę Pana Jezusa, źródło informacji dla św. Łukasza Ewangelisty, wreszcie pośredniczkę łask mocą swych zasług:

„Factum est autem cum maria mater ihesu assumpta fuisset de valle harum miseriarum et de huius mundi miserabilis habitaculo flebilite lacrimosibilitateque pleno puta per eductum gloriose eius anime a corporis carcere in eternum solacium ac habitaculum supreme aeris celestis, Beatus llucas Ewangelista qui et aius erat specialis familiaris as prothonotarius fidelis conscribens omnia et singula facta et gesta, signa et prodigia, que beata virgo maria de filio suo dilectissimo narrauerat, piye ad memoriam cuncta revocando, Cum inuenisset quandam mensam, circa quam ipsa beata virgo consweuerat discumbere necnon precum multitudinem ad filium suum vnigenitum largissime effundere, eam ad quorundam christifidelium petitionem ob piam memoriam eius pulcritudinis depinxit imprimens in eandem tabulam seu mensam ymaginem ipsius virginis gloriose decoroseque cum dispositione tali ut in ipsius ymaginis ulnis ymago ihesu christi desideat. Qui eciam beatus lucas postmodum duas tabulas similis dispositionis formauerat, ipsas cum solemnii ac laudabili pictura exornando. Quarum scilicet duarum tabularum vna in partibus ytalie in Ciuitate dicta fflorentia est reposita Ibique multorum signorum per eminentiam ac vigorositatem a populo veneratur Altera vero rome est revoluto multifario in honore ob eminentem signorum elargicionem, que quidem signa fiebant per merita virginis gloriose ac suffragia eiusdem copiosa”.¹³

W bezpośrednio następującym wątku legendarnej translacji, o przeniesieniu obrazu z Jerozolimy do Konstantynopola Maria ukazana jest jako święta, dziewica, wniebowzięta, Matka, wstawienniczka i pośredniczka:

„Quodam vero tempore cum iam multorum lustra annorum post beate virginis Marie assumptionem pie recordacionis essent revoluta Constantinus Imperator pre-fatam gloriosam tabulam que et mensa fuerat virginis gloriose in qua depicta erat ymago vtriusque puta tam matris quam filii de Ierusalem in Constantinopolim ciuitatem sic nuncupatam transportauit cum multimoda reuerecia ac varietate eandem in quodam templo reponendo. Cum autem ibidem reposita tabula prefata

¹³ Ms II-19, k. 216 v.

fuisset, beate marie ob suffragia et multimoda pro peccatoribus ac debilibus precamina deus pater tociusque trinitatis maiestas ac pietas largiflua misericordiam in eiusdem debilibus per eandem habundanter tribuebat signorum varietatem per maxime ostendendo Que et vniuersus populus videret, precipite tamen hij qui variorum langworum debilitate fuerant oppressi, sepissime ibidem conflebant et sanati eam maxime venerabantur.”¹⁴

W opisie legendarnym przeniesienia obrazu na Ruś i czci jakiej na Rusi doznawał, Święta Dziewica Maria ukazana jest przede wszystkim jako wstawienniczka i pośredniczka:

„Quapropter beatissima ac gloriosa Virgo Maria ob suorum meritorum habundanciam aput fontem misericordiarum aput saltorem vulnerum ipsorum peccaminum aput omnium bonarum rerum ac graciaram actorem et creatorem Sanacionem infirmitatum remissionem peccatorum multarumque graciaram largicionem obtinuit in vniuerso populo qui pie ac devote ad prefatam gloriosam tabulam conveniebant et qui eam cum suis offertorijs ac munusculis et precibus visitans venerabatur Ita tamen utcecis visus plenarie ad sanitatem pristinam et claritatem perfectam restitueretur. Claudibus vero crura consolidata et foraminosa et plante a tybijs incurvate recta et firma sana ac perfecte sospitatis copia rectificarentur. Sagittarum autem infixio sobolis Redderentur. Et ceterarum infirmitatum difficultas et scrupulositas imbecillis omnibus habundanter per signorum et prodigiorum largifluam porreccionem cunctis ac omnibus peregrinam tamen aciebus prestaretur.”¹⁵

Epizod translacji mówiący o znalezieniu obrazu przez księcia Władysława opolskiego na zamku w Bełzie, o cudownym uwolnieniu Bełzu od oblężenia i wzroście czci, który potem nastąpił, obok legendy św. Łukasza malarza zawiera cześć Marii jako świętej i dziewiczej Matki Pana Jezusa. wstawienniczki i pośredniczki skutecznej:

„Qui quidem dux oppoliensis dictus ladislaus... reperit prefate venerabilis tabule ornaticiam in qua ut dictum est beatus lucas Ewangelista egregius in ciuitate Jerusalem ymaginem gloriose virginis ac filii eius vnigeniti Ihesu christi solemnium cum pictura formauerat.”¹⁶

„Quo viso dux ladislaus ductus timoris grauamine suorum suspiriorum ac precaminum multiphariorum copiam ad gloriose virginis marie suffragia instancius effundebat Inter singula postulans quatinus ipsius per pias petitiones et precamina aput filium suum vnigenitum exaudibilia sum sue curie congregacione ab tartarorum ruthenorumque grandi obsessione et ab eorundem crudelissimis manibus velit dignanter liberare et liberatum eum suorum aduersariorum senissimas turbas adiuuaret fortiter in terram prostrare.”¹⁷

„Quod cum vlnus aceberrimum predicte venerabili tabule imprimeretur cunctipotens qui omnium tribulatorum est citissimus consolator ac eorum pisticus et fortissimus redemptor ob precamina aput semetipsum acceptabilia ipsius virginis gloriose et predicti ducis Oppoliensis creberrima suspiria solita signa et prodigia que virtute eius per sanctam venerabilemque tabulam fiebant ab eadem nolens

---

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże, k. 217/217 v.

¹⁶ Tamże, k. 218.

¹⁷ Tamże, k. 218 v.

elongare subito eximii signium ostensum fieri permisit et prefatum ducem oppoliensem ab omnibus angustijs tartarorum simul et lithwanorum liberando eduxit ut puta cum ex tartarorum numero ab vnius tartari iaculo ymago fuisset vulnerata in continenti predicti immiserabilis belli, turma ipsorum inimicorum in fortalicij circuitu iaciencium tenebrarum caligo obsedit ac oculos a lucis claritate eneruauit ut in semitipos mutuo inspicere non valerent et corda eorundem magni tremore cum instancia parylxa ipsi in fugam conuerterentur et a prefati principis exercitibus in tali fuga multi prosternerentur ac in captiuitatem detinerentur. Ex cuius signi ingentis miraculo dux Oppoliensis prenomnatus venerabilis tabule ymaginem magis ac magis honorificabat et eam a suis omnibus sue tuicioni adherentibus precipiebat venerari.”¹⁸

Ostatni odcinek drogi obrazu Matki Boskiej, z zamku w Bełzie do Częstochowy jest okazją do podkreślenia wstawiennictwa i pośrednictwa Marii, Matki Boga Wszzechmogącego, świętej i chwalebnej dziewicy:

„ipsam cupiens habere transferri eam faciam magni in culmine honoris meam propriam in tenutam et ibi aliquo in templo reponendo venerari faciam annos per vniuersos et super hec omnium signorum incrementa que presente me sunt per eam exercita omni manifestare iubeo et solusmet ennodabo.”¹⁹

„pauore timoris ductus in devocionem ingentem cecidit et in terram prostratus genibus flexis deuotas orationes effundens cum lacrimarum emanacione cunctipotentis Sancteque Marie eius genitrici gloriose spondens feruenter ac sonorose cunctis baronibus militibus et alijs eorundem sequacibus ibidem eum flectentem circumstantibus sub hac forma promisit: Quoniam si et in quantum deus qui est omnium operacionum largissimus remunerator vna cum virgine gloriosa me adiuuauerit hanc venerabilem tabulam in locum illum in quem ego pretendo reducere et transferre Extunc ego prenominate tabule maiorem in honorem ac decorem deo omnipotenti beateque virgini marie ac omnibus sanctis vellem Claustrum edificando fundare... In cuius monasterij templo eandem venerabilem tabulam reponam.”²⁰

„In cuius siquidem puta clari montis cacumine hec venerabilis tabula sublimata per potenciam dei et per merita beatissime virginis gloriose ac suffragia pro peccatoribus debilibus languidis morbidis ceterisque infirmitatis generibus oppressis exhibita opulentissime in vniuersis sic male habentibus signa ac prodigia eosdem ad pristinam sanitatem reuocando estendit ac ostentabatur prout adhuc omnibus ad se deuotissime confluentibus causa indulgentiarum obtinendarum relucet satis clare ac relucebat.”²¹

Postać Marii kreślą następujące cechy, w kolejności liczby występowania w opowiadaniu: Pośredniczka, Święta, Dziewica, Matka Boga, sportretowana po Wniebowzięciu przez św. Łukasza, notariusza zdarzeń opowiadanych z życia Pana Jezusa.

Najbardziej rozbudowana i pogłębiona teologicznie jest prawda o wstawiennictwie i pośrednictwie łask. Podstawą pośrednictwa są zasługi Marii. Sposobem działania jest modlitwa. Dziedzinę pośrednictwa stanowią

¹⁸ Tamże, k. 218 v/219.

¹⁹ Tamże, k. 219.

²⁰ Tamże, k. 219/219 v.

²¹ Tamże, k. 219 v.

zwłaszcza choroby, lecz także grzechy, trudności i skrupuły, obłączenie wojenne. Skutkiem pośrednictwa jest uzdrowienie ciała i duszy, uwolnienie od obłączenia. Miarą pośrednictwa są nie tylko łaski ale i cuda.

Postawienie na pierwszym miejscu cechy pośrednictwa, na drugim świętości, na trzecim dziewictwa a na czwartym macierzyństwa Marii, nadaje czci maryjnej profil przede wszystkim wzywania, na drugim miejscu naśladowania, na trzecim miłości a na czwartym czci. Przewaga wzywania nad naśladowaniem jest charakterystyczna dla maryjności Chrystotypicznej, podczas gdy mariologia eklezjotypiczna stawia naśladowanie przed wzywaniem.

W wystroju apokryficznym i legendarnym zawarta jest więc bezbłędna wiara w prawdy maryjne, pogłębiona teologia pośrednictwa łask, zdrowy kult maryjny. Wieki następne wykazały, że bezimienny autor z pierwszej połowy XV wieku nie mylił się. Maria — Pośredniczka, święta i dziewicza Matka Boga, wyprasza łaski i cuda, lecząc choroby, uspokajając sumienia, uwalniając od obłączenia.

OBIECTUM CLAROMONTANI CULTUS BMV SAECULO XV IUXTA
„TRANSLATIONEM TABULAE BMV.”

Summarium

In manuscripto saeculi XV MS II-19 (olim R. 662) bibliothecae monasterii Claromontani in Częstochowa foliis a 216 verso ad 220 rectum inscripta est „Translatio tabulae beate marie Virginis quam sanctus llucas depinxit propriis manibus”, his ultimis annis edita, altera vice notis historico-criticis P. Sebastiani Świdziński OSPPE adaucta.

Disquisitio historico-dogmatica super obiecto formali cultus BMV in narratione contenti ostendit Mariam veneratam esse qua Mediatricem, Sanctam, Virginem, Matrem Dei, a sancto Luca post assumptionem in tabula depictam. Quibus privilegiis Marianis respondet cultus invocationis, imitationis, dilectionis et venerationis.

Maximum momentum intercessionis Mariae et cultus invocationis eiusdem, proprium est Mariologiae Christotypicae, quae tunc temporis non solo Claromonte sed tota in Polonia valuisse videtur.